

II. Ludność i osadnictwo

6. Struktura językowa i struktura wykształcenia ludności świata

Pojęcie “język”

→ **Język** – jest najbardziej charakterystyczną cechą odróżniającą od siebie poszczególnych ludzi na świecie.

Liczba języków na świecie

- Ustalenie dokładnej liczby używanych języków nie jest możliwe ze względu na ciągle modyfikacje oraz zanikanie niektórych z nich.
- Ponad połowa języków świata jest zagrożonych z powodu zachodzących zmian obyczajowych, zanikania tożsamości etnicznej czy represji.
- Językoznawca profesor Jerzy Bralczyk podkreśla, że w polszczyźnie niepokojące jest używanie tak wielu zapożyczeń – przede wszystkim z języka angielskiego.
- Bardzo często, gdy nas coś poruszy lub zdziwi, zamiast “ojej” mówimy “wow”.
- Nawet życzenia “miłego dnia” – choć sympatyczne – są też obcego pochodzenia.
- Zdaniem profesora “warto poszukiwać polskich odpowiedników”.

Język urzędowy

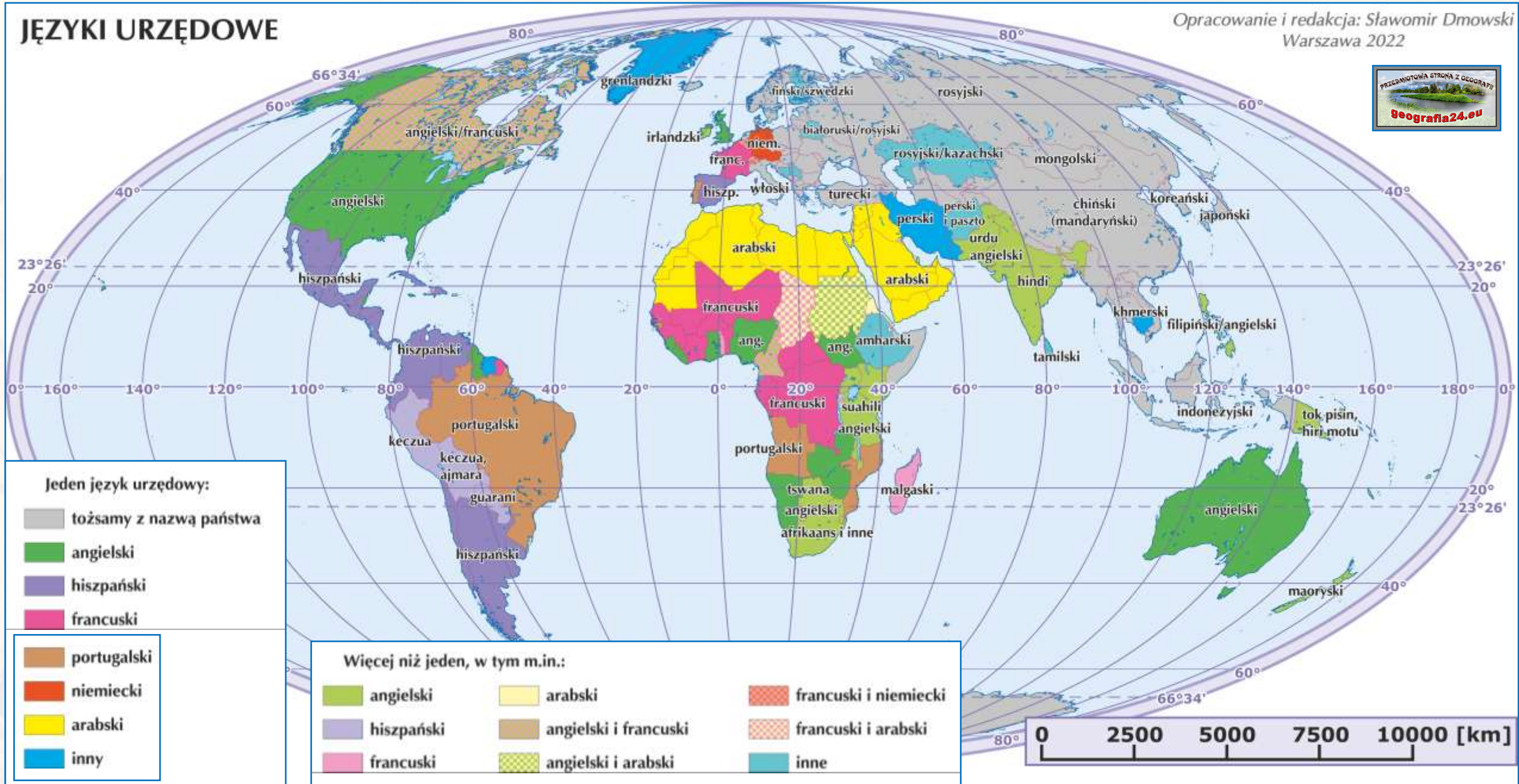
- **Języki urzędowe** – mające “wyjątkowy status prawny” na terenie państwa lub regionu administracyjnego (w strukturach ustawodawczych oraz zwykle także w urzędach i sądach).
  - Stosowane są one na podstawie zapisów wynikających zwykle z konstytucji.
- Językiem takim jest:
  - najczęściej **główny język narodowy**,
  - często także, szczególnie w obecnych lub byłych koloniach, język niebędący ich faktycznym językiem narodowym (lub najczęściej używanym) a **język należący do obecnych lub byłych kolonizatorów**, np.:
    - **angielski**, np.: **Indie** (gdzie jest on tzw. językiem pomocniczym), Zambia, Zimbabwe, RPA (wraz z językami afrikaans i innymi), Sudan, Sudan Pd., Nigeria, Gambia, Ghana, Liberia, Namibia,
    - **portugalski**, np.: **Brazylia**, Mozambik, Angola,
    - **hiszpański**, np.: **Meksyk**, Argentyna, Boliwia, Wenezuela, Peru, Kolumbia, Urugwaj, Kuba, Chile (**większość państw Ameryki Południowej, poza Brazylią**),
    - **francuski**, np.: Gabon, Burkina Faso, Benin, Kongo, Mali, Niger, Senegal, Wybrzeże Kości Słoniowej, Republika Środkowoafrykańska.

Język urzędowy

Opracowanie i redakcja: Sławomir Dmowski
Warszawa 2022

Zróżnicowanie języków – dialekt i socjolekt

- **Dialekt** – regionalna odmiana “języka mówionego”, cechująca się posiadaniem pewnych, dość specyficznych cech fonetycznych i leksykalnych.
- Odmienności wynikają z niezbyt odległej czasowo genezy historycznej, sięgającej zwykle “okresu plemiennego”, np. mazowiecki, małopolski, śląski, wielkopolski a także różne rodzaje pomorskich.
- Wśród dialektów wyszczególnia się tzw. **gwary**, którymi posługuje się ludność wiejska z niewielkiego terytorium (nawet zaledwie kilku wsi),
  - Oczywiście muszą być różnice języka i mowy w stosunku do sąsiednich okolic, przede wszystkim fonetyczne i leksykalne (jednak są one stosunkowo niewielkie aby uznać je za odmienny dialekt).
- Gwary można także podzielić ze względu na:
  - specyfikę miejsca, np.:
    - gwara miejska,
    - gwara wiejska,
  - specyfiki zawodu (**socjolekt** – **gwara zawodu**), np.:
    - gwara robotnicza (posiada ona swój slang lub żargon).

Zróżnicowanie języków – etnolekty i języki regionalne

- **Etnolekt** – jest pośrednim terminem między językiem narodowym a dialektem.
  - Taki język jest używany zwykle przez określoną grupę etniczną.
  - Łączy on pojęcia języka narodowego i dialektu regionalnego.
    - Do niedawna za taki język uznawana była kaszubszczyzna (dziś klasyfikowana jako język regionalny).
    - Za etnolekty uważane są odmiany języka chińskiego.
- **Język regionalny** – to język używany na terenie państwa przez mniejszość narodową (nie może być on jednak dialektem języka oficjalnego).
  - Przykładem takiego języka jest kaszubszczyzna.

Tablica informacyjna w dwóch językach: polskim i kaszubskim

Języki ponadetniczne. Znaczenie języka angielskiego

- Na przestrzeni dziejów pewne języki pełniły **funkcje ponadetniczne**, będąc nośnikami informacji i kultury między narodami – dawniej **językiem ponadetnicznym** była **łacina**, później **j. francuski**.
- Obecnie językiem ponadetnicznym jest **język angielski**.
  - Znany jest on obecnie przez ponad 1,3 mld mieszkańców naszej planety.
  - powszechnie używany w Wielkiej Brytanii i jej terytoriach zależnych, Stanach Zjednoczonych, Irlandii, Kanadzie, RPA, Australii i Nowej Zelandii oraz wielu krajach afrykańskich.
  - Używa się go niejednokrotnie podczas kontaktów pomiędzy różnymi krajami.
  - Określany jest on jako pierwszy uniwersalny język ludzkości.

Języki żywe, martwe i wymarłe

→ Ze względu na liczbę i rodzaj użytkowników języki dzielimy na:

- **języki żywe** – stosowane obecnie w życiu codziennym przez grupę członków określonej grupy ludności, zwykle od momentu urodzenia,
  - np. język polski, język niemiecki, język francuski i wiele innych;
- **języki martwe** – jeżeli kiedyś były używane, zaś obecnie nie mają one swoich użytkowników, posługujących się nimi od urodzenia i są one wykorzystywane jedynie w specyficznych sytuacjach, np. w obrzędach religijnych (w formie zarówno ustnej jak i pisanej),
  - np. język łaciński, sanskryt (uważany czasem jednak za język wegetujący) i starogrecki;
- **języki wymarłe** – obecnie nikt w praktycznie żadnej sytuacji ich nie wykorzystuje w życiu codziennym,
  - np. egipski, staropruski, wedyjski i etruski;
- **języki odrodzone** – dotyczą rzadkich sytuacji, kiedy język już uznany za wymarły lub martwy się odradza, np.:
  - w wyniku podniesienia jego rangi (np. hebrajski),
  - wskutek walki lokalnej ludności o zachowanie jakiegoś języka (np. bretoński).

Języki sztuczne

→ **Języki sztuczne** – opracowane zostały przez ludzi w celu usprawnienia w prowadzeniu komunikacji werbalnej i niewerbalnej pomiędzy członkami określonych społeczności lub jako zabieg literacki, eksperyment lingwistyczny, czy w celu szyfrowania, projektowania i programowania.

→ Ich słownictwo, fonologia i gramatyka została stworzona sztucznie przez ludzi (nie kształtowały się one naturalnie).

→ Są one zwykle dość uproszczone.

→ Przykładami języków sztucznych są:

→ **język esperanto** – najpopularniejszy język pomocniczy na świecie (został opracowany w celu stworzenia neutralnego i łatwego do nauki języka),

→ **język ido**,

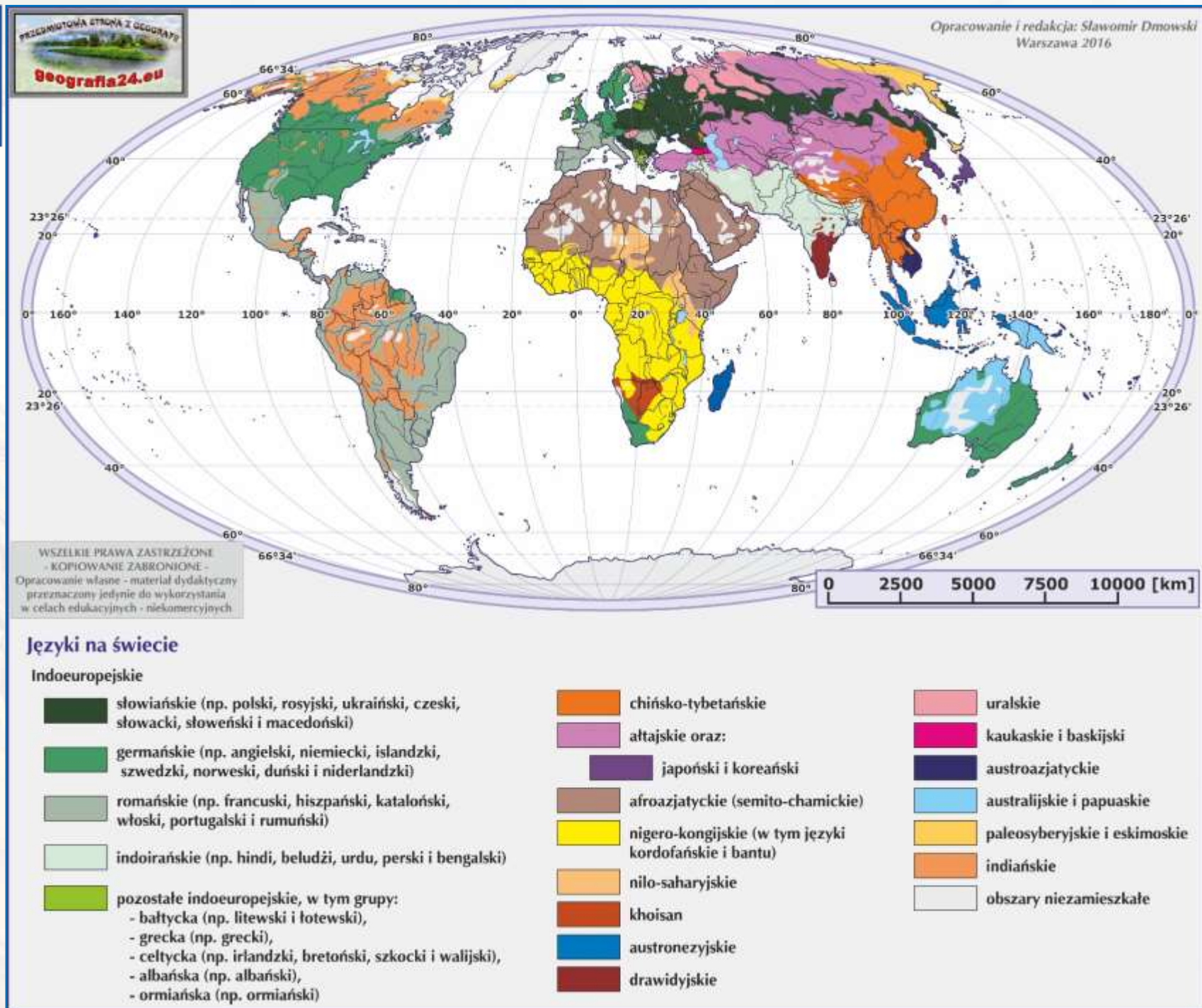
→ **Języki programowania** (np. C, C++, Java, PHP, Python, JavaScript i in.).

Podział języków na rodziny (i dalej na grupy)

- **Języki**, które są ze sobą spokrewnione, rodziny językowe (czasem podrodziny), wśród których rozróżniamy poszczególne grupy językowe lub języki.
- Ich ewolucja i upowszechnianie się związane było często z wydarzeniami historycznymi, w tym kolonializmem (w wielu krajach afrykańskich obecnie obowiązuje j. angielski, w Ameryce Południowej – j. hiszpański (poza Brazylią) i j. portugalski (w Brazylii)).
- Niektóre ze względu na specyfikę nie są używane praktycznie poza miejscem gdzie powstały i gdzie prawnie funkcjonują (np. chiński, cechujący się skomplikowanym alfabetem).

Rodzina indoeuropejska

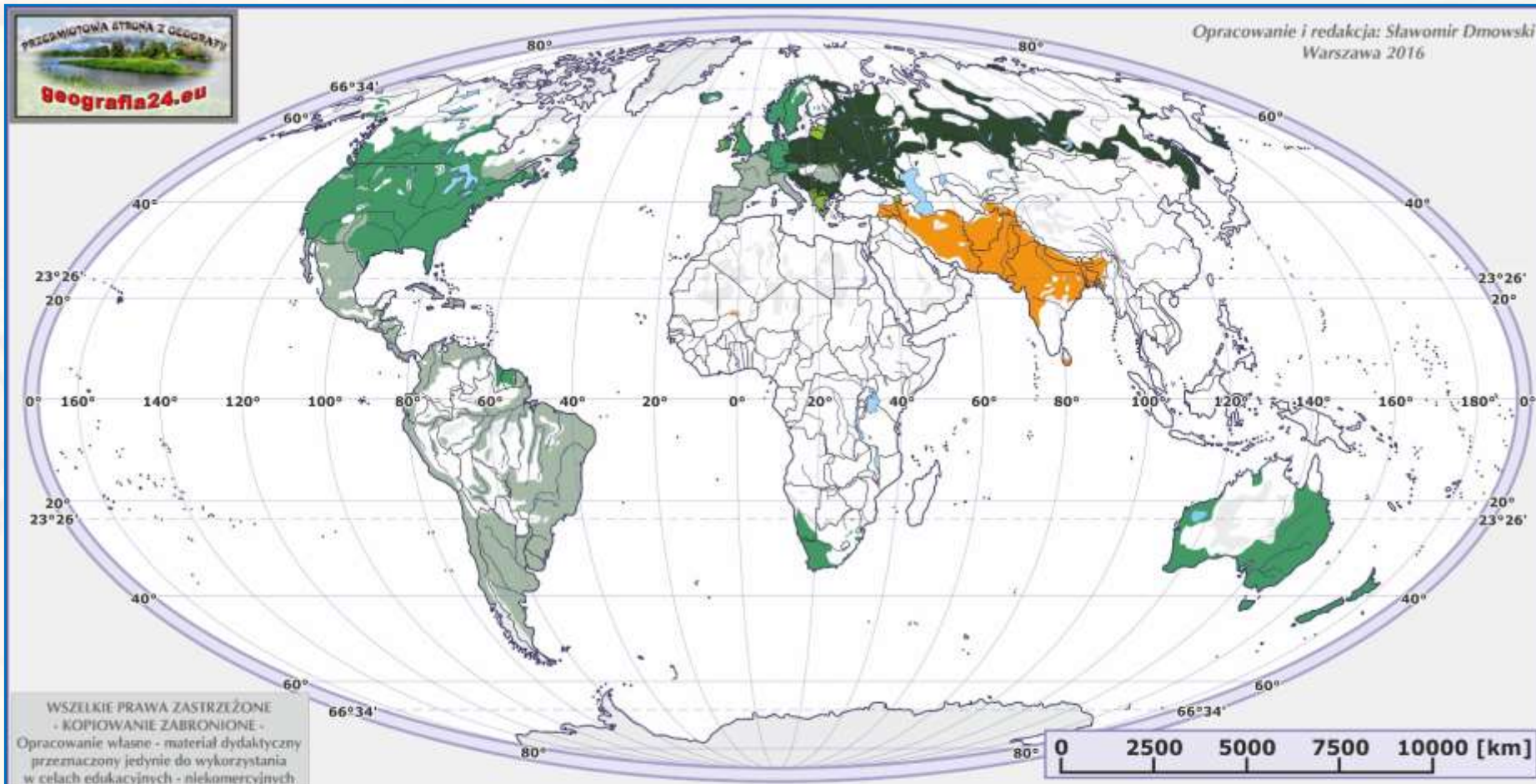
- **Rodzina indoeuropejska** – zalicza się do niej kilkaset spokrewnionych ze sobą języków współczesnych, używanych od kilku tysięcy lat w Europie, Indiach (stąd przymiotnik indoeuropejski) i południowo-zachodniej Azji.
- W czasach nowożytnych języki indoeuropejskie rozprzestrzeniły się na wszystkie kontynenty, głównie za sprawą angielskiego, hiszpańskiego i portugalskiego.
- Językami z tej grupy posługuje się ponad 3,5 mld osób,
  - czyli ponad 45% mieszkańców Ziemi.
- Dzieli się ona na **grupy językowe**:
  - indyjską,
  - germańską,
  - słowiańską,
  - romańską,
  - irańską,
  - ormiańską,
  - grecką,
  - celtycką,
  - albańską,
  - bałtycką.

Współczesny zasięg geograficzny języków indoeuropejskich

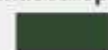

→ Wśród 20 najczęściej używanych języków świata, 10 z nich należy do języków indoeuropejskich: **angielski, hindi, hiszpański, francuski, rosyjski, portugalski, bengalski, niemiecki, urdu i perski.**

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE
KOPIOWANIE ZABRONIONE
Opracowanie własne - materiał dydaktyczny
przeznaczony jedynie do wykorzystania
w celach edukacyjnych - niekomercyjnych

Języki na świecie

Indoeuropejskie

- słowiańskie (np. polski, rosyjski, ukraiński, czeski, słowacki, słoweński i macedoński)
- germańskie (np. angielski, niemiecki, islandzki, szwedzki, norweski, duński i niderlandzki)
- romańskie (np. francuski, hiszpański, kataloński, włoski, portugalski i rumuński)

- indoirañskie (np. hindi, beludzi, urdu, perski i bengalski)
- pozostałe indoeuropejskie, w tym grupy:
  - bałtycka (np. litewski i łotewski),
  - grecka (np. grecki),
  - celtycka (np. irlandzki, bretoński, szkocki i walijski),
  - albańska (np. albański),
  - ormiańska (np. ormiański)

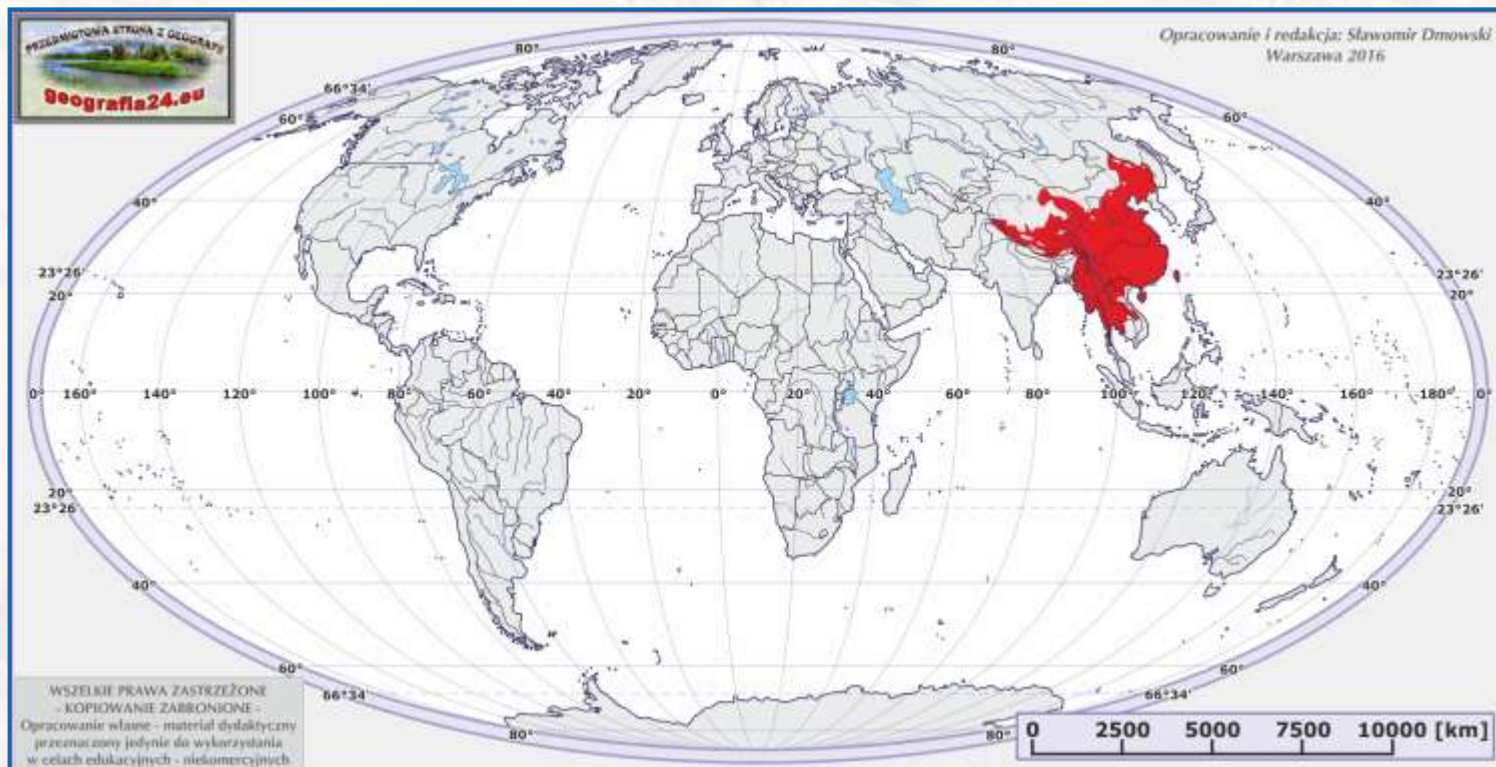
 obszary niezamieszkałe

Rodzina chińsko-tybetańska

- Językami **rodziny chińsko-tybetańskiej** posługuje się około 1,7 mld osób;
  - ponad 20% mieszkańców Ziemi.
  - Dzieli się ona na **grupy językowe**:
    - **chińską**,
    - **tybeto-birmańską**.

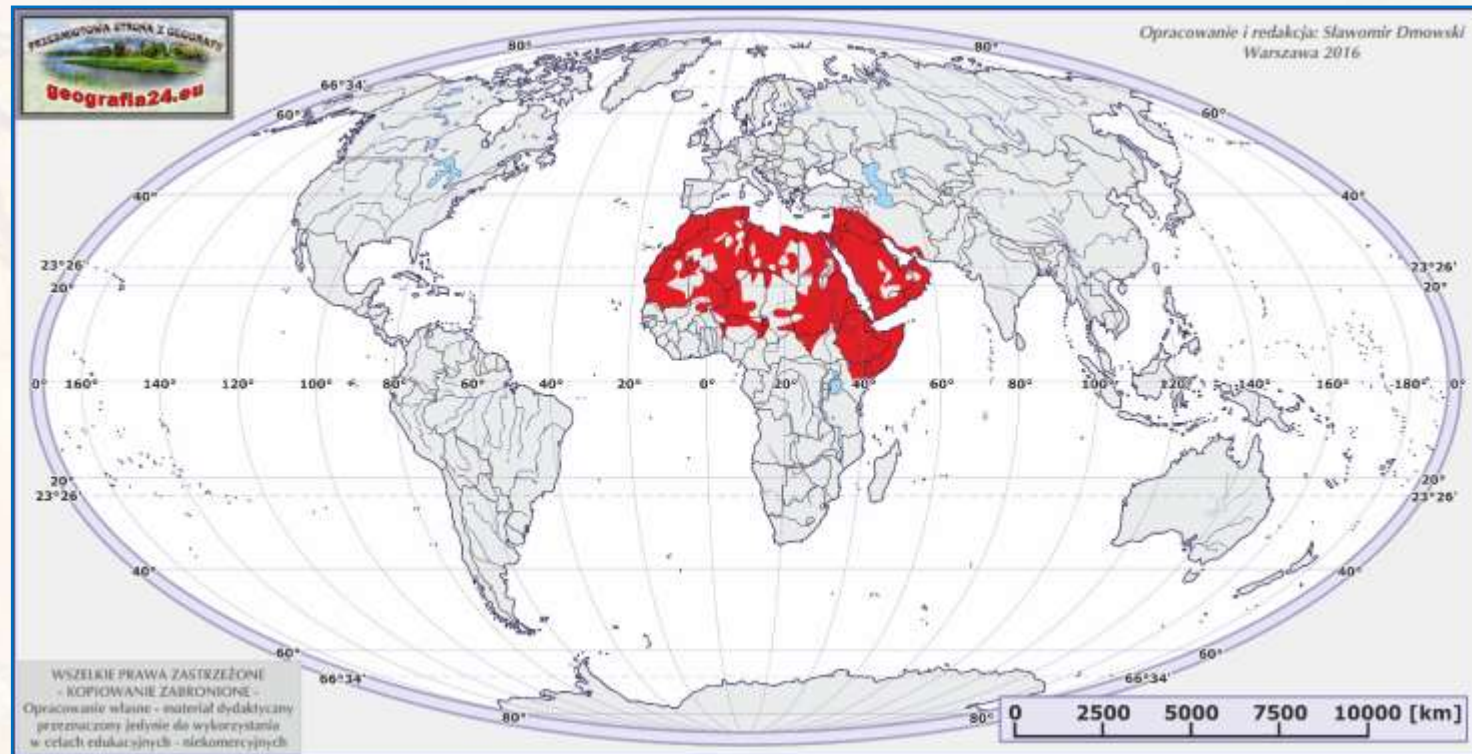

Rodzina afroazjatycka (dawniej semito-chamicka)

→ **Rodzina afroazjatycka** – liczy około 550 mln użytkowników, należących do jednej z **grup językowych**:

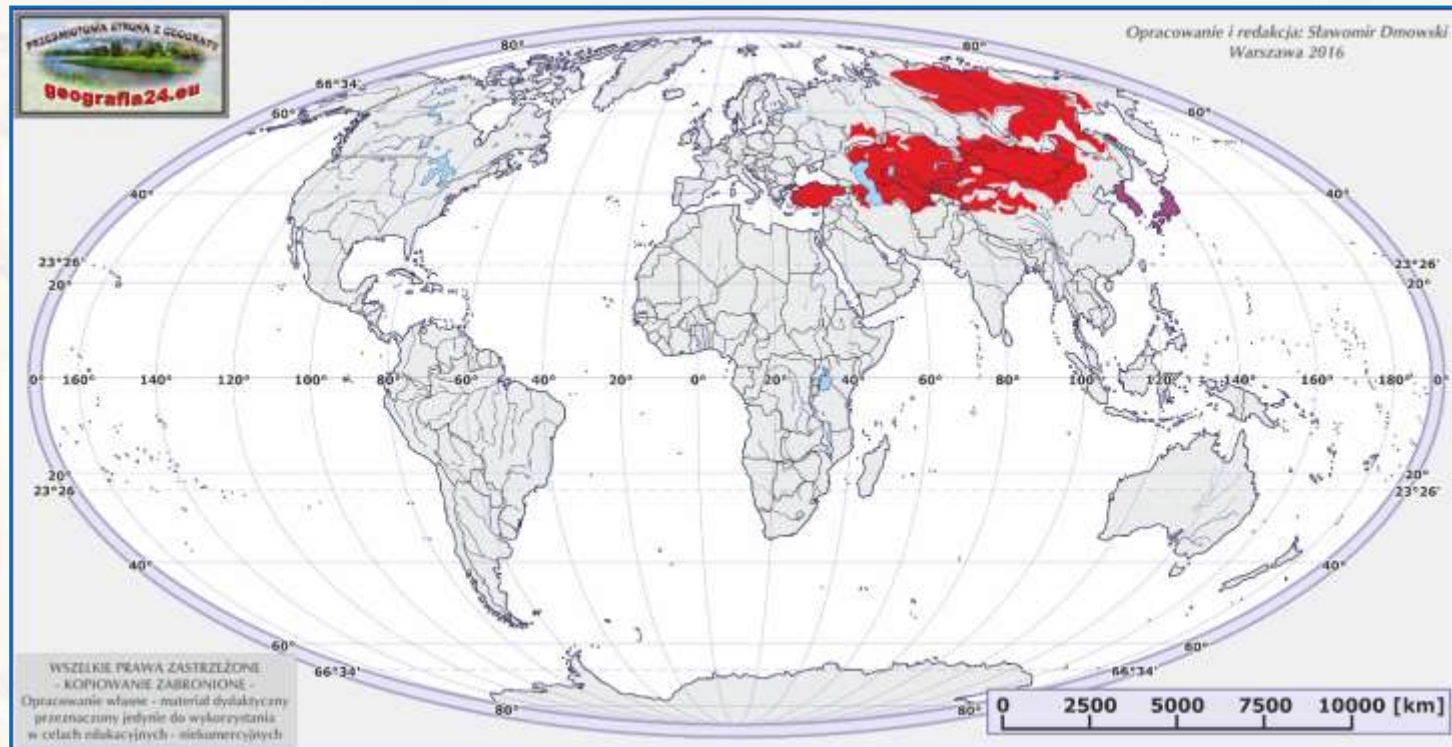
- **semickiej** (głównie Płw. Arabski),
  - językami tymi mówi ponad 350 mln osób,
  - najważniejszymi językami tej grupy są: arabski, etiopski, hebrajski;
- **Kuszyckiej** (głównie w rejonie Somalii);
- **Berberskiej** (od Gór Atlas po Algierię i Niger);
- **egipskiej**;
- **czadyjskiej**.

Rodzina Ałtajska

- Językami **rodziny ałtajskiej** posługuje się na co dzień około 160 mln osób.
- Złożona z **grup językowych**:
  - **tureckiej** (150 mln z obszaru Turcji, południowych republik b. ZSRR), np.:
    - język turecki, tatarski, uzbecki, turkmeński i azerski;
  - **mongolskiej**;
  - **tungusko-mandżurskiej**, np.:
    - język tunguski (wschodnia Syberia),
    - język mandżurski (północno-wschodnie Chiny).
- Wg części podziałów w tej rodzinie znajdują się **grupy japońska i koreańska** (na mapce oznaczone kolorem fioletowym),
- wówczas jej liczebność osiągnęłaby około 350 mln osób.

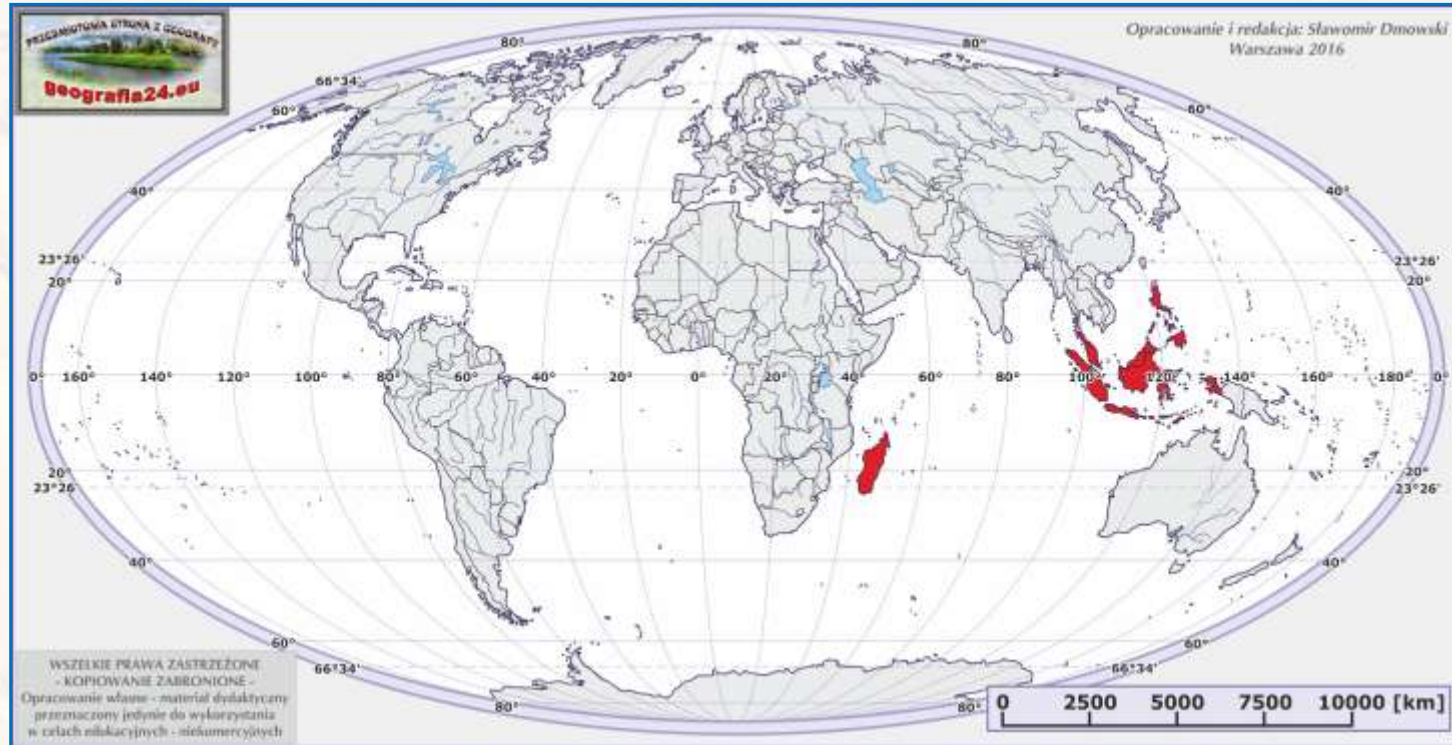

Rodzina austronezyjska

→ **Rodzina austronezyjska** – językami z tej rodziny posługuje się ponad 300 mln osób z obszaru:

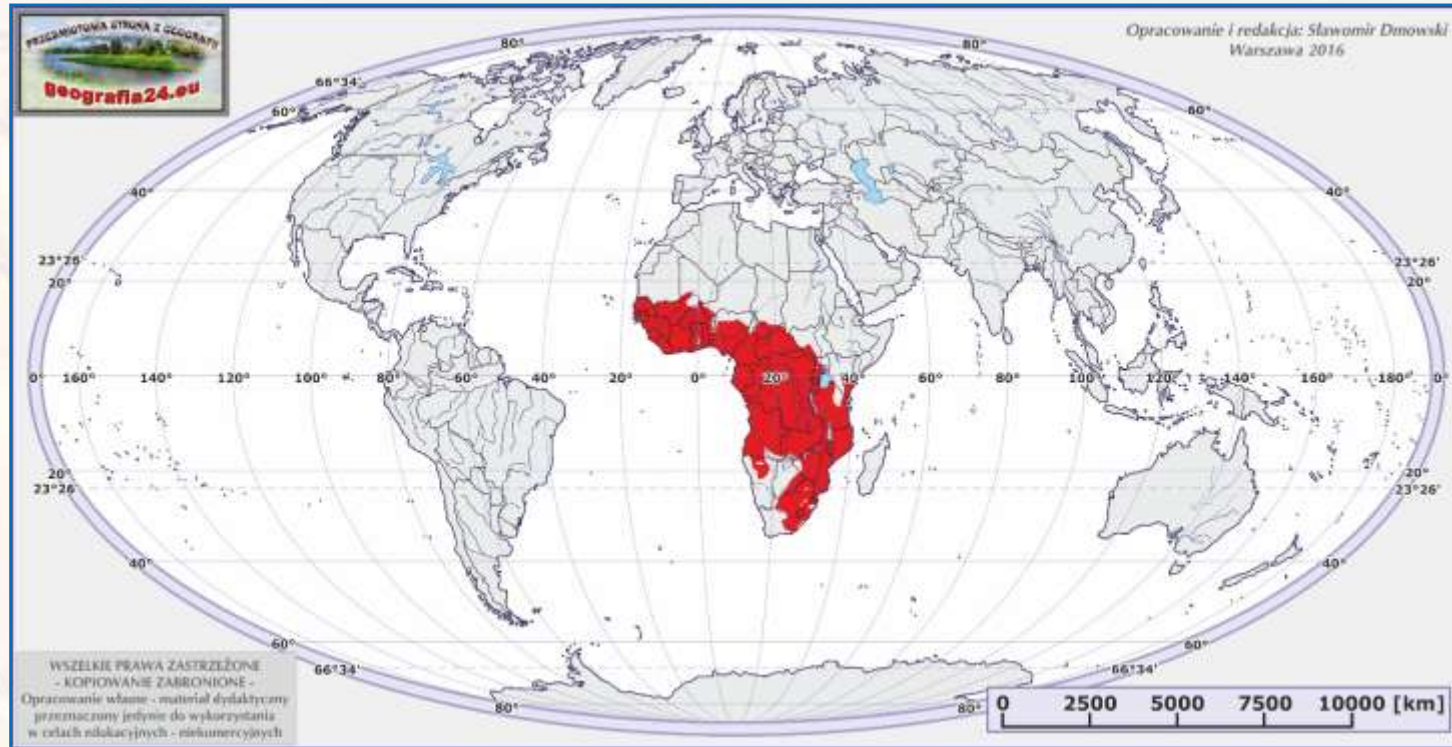
- Oceanii,
- Azji Południowo-Wschodniej,
  - głównie w Indonezji na wyspie Jawa,
- Madagaskaru.

Rodzina nigero-kongijska

- **Rodzina nigero-kongijska** – językami z tej rodziny posługuje się ponad 500 mln osób (7% ludzi na Ziemi) z Afryki Środkowej i Wschodniej.
- Jest ona bardzo liczna i skomplikowana, lecz mało w niej powiązań.
- Wiele dialektów zachowało prądawne cechy języka w wymowie i gramatyce.
- Wśród tej rodziny występują **podrodzina języków bantu**, wśród której wyróżnić można ponad 400 języków (np. **suahili**, **rwanda**, **zulu**, **tonga**, **szona** i **bemba**).
- Posługuje się nimi około 200 mln osób z rejonu tzw. Czarnej Afryki.

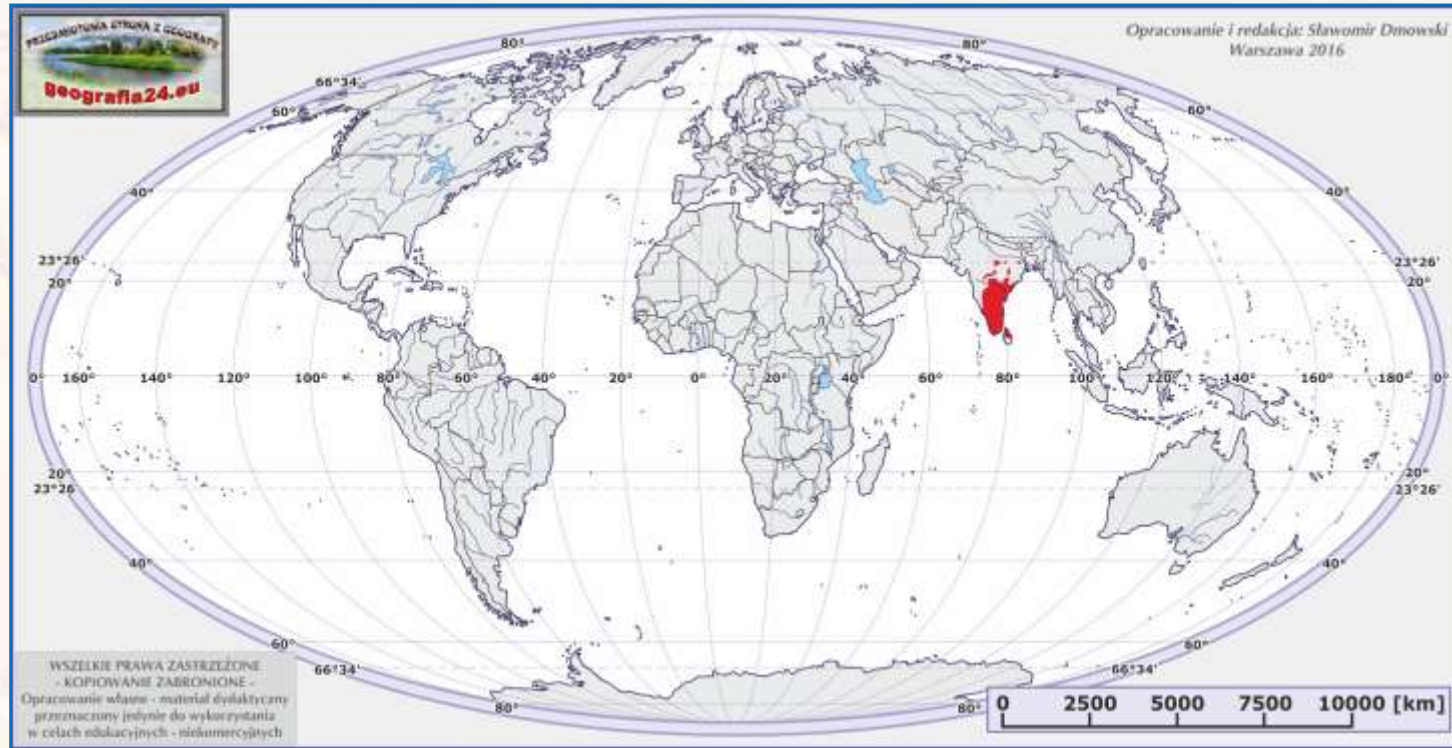

Rodzina drawidyjska

→ **Rodzina drawidyjska** – językami z tej rodziny posługuje się ponad 220 mln osób.

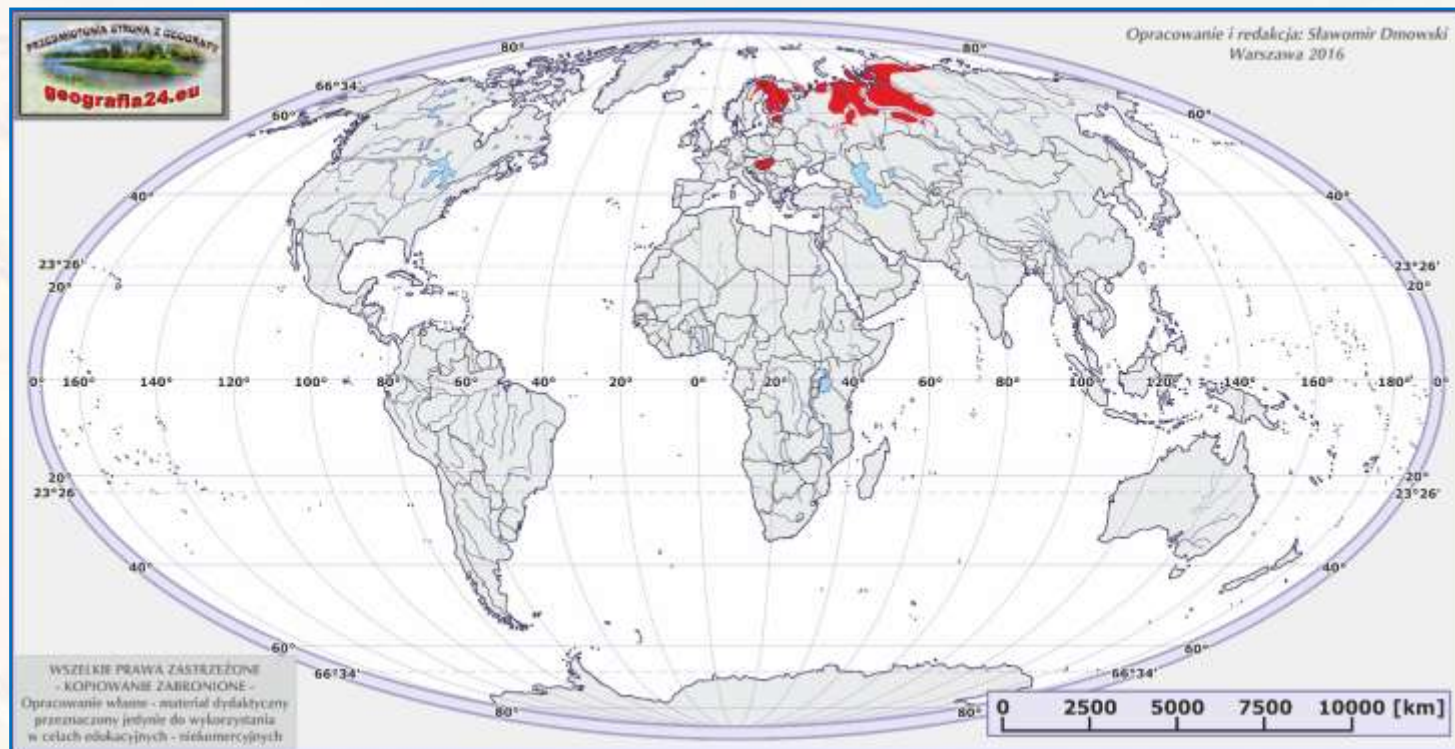
- Ważniejsze języki to: **Tamili**, **Telugu**.
- Występuje na obszarze:
  - południowych Indii,
  - Sri Lanki.

Pozostałe ważniejsze rodziny językowe

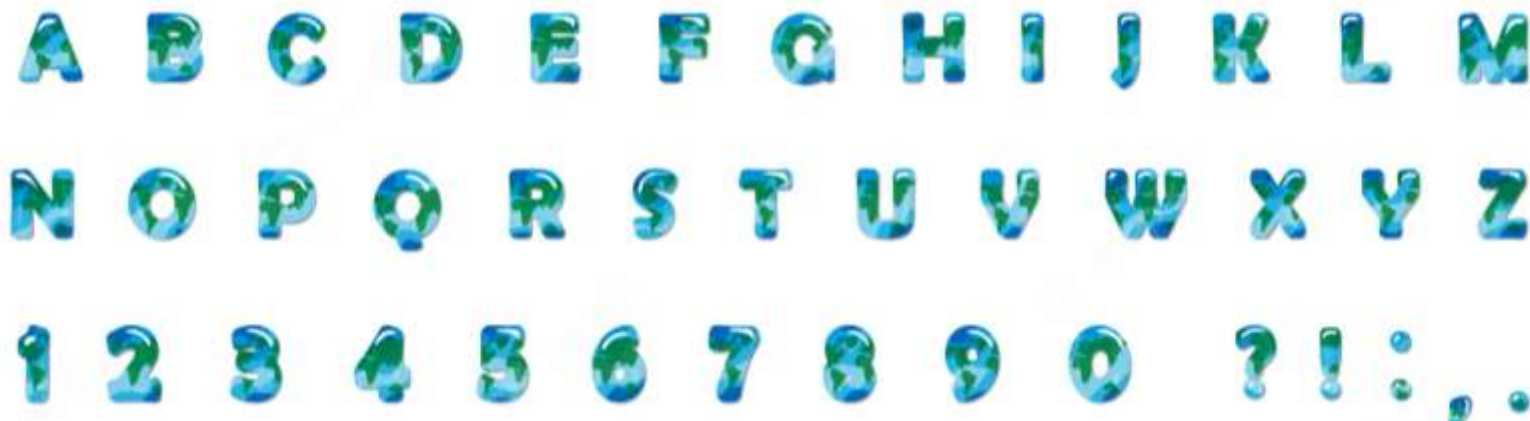
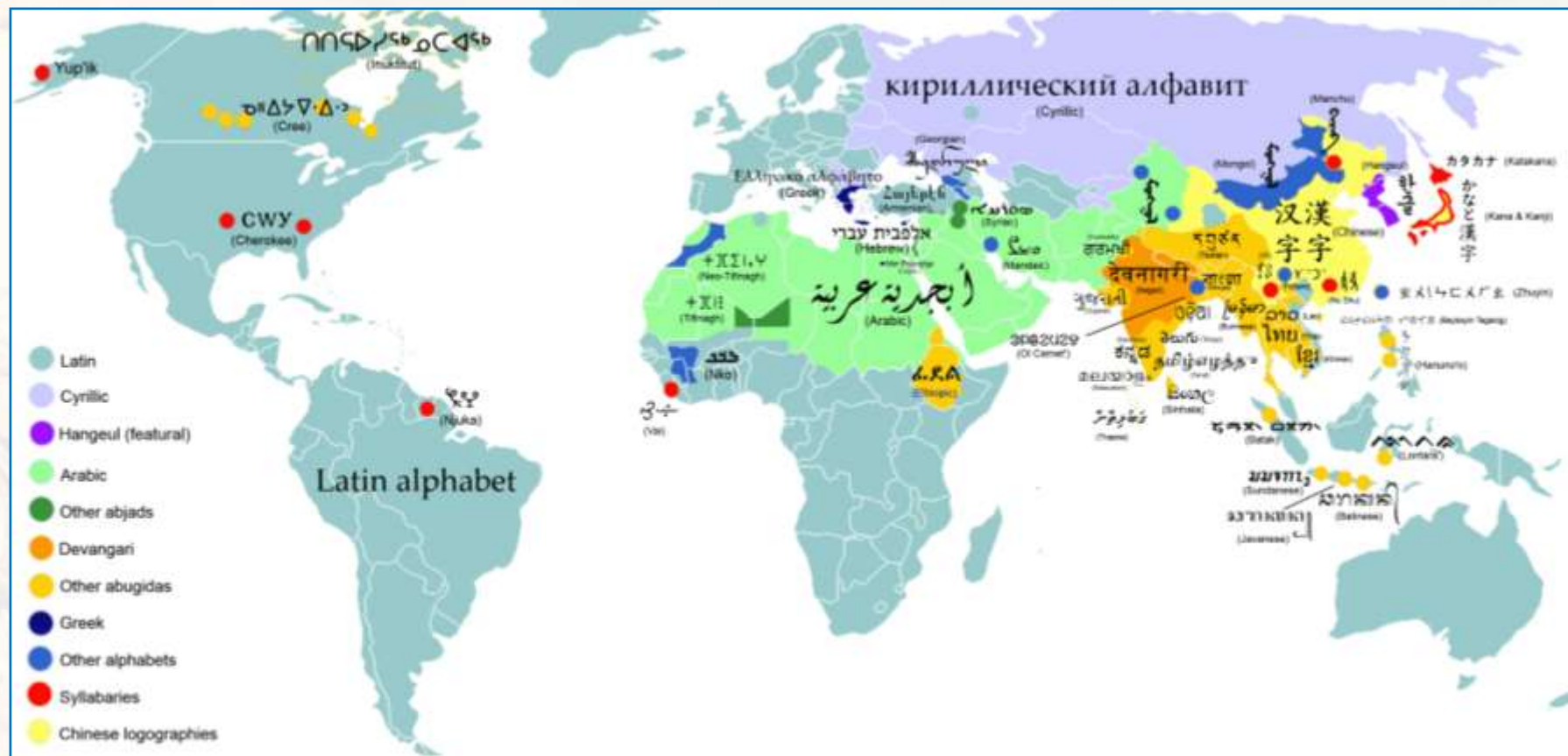
- **Rodzina uralaska** – językami z tej rodziny posługuje się około 25 mln osób.
- Zalicza się do niej języki dwóch **grup językowych**:
  - **ugrofińskie** – występujące na terenie Europy,
    - m.in. języki: **węgierski** (należący do języków ugrojskich), **fiński** i **estoński** (należące do języków fińskich);
  - **samodyjskie** – obejmujące swoim zasięgiem języki powoli wymierające, używane na terenach północnej Rosji,
    - np. **język juracki**,

Forma pisana języków

- **Alfabet** – forma pisana języka, na którą składają się różne symbole graficzne, będące uporządkowanym zbiorem liter, np.:
  - **alfabet łaciński** – najpopularniejszy na świecie, używany m.in. przez Polaków,
  - **alfabet grecki** (np. w Grecji),
    - **cyrylica** – (np. w Rosji, Ukrainie, Białorusi, Serbii, Macedonii i Bułgarii),
  - **alfabet hebrajski** (np. w Izraelu),
  - **alfabet arabski** (używany w państwach arabskich),
  - **alfabet chiński** (funkcjonujący w Chinach),
  - **alfabet japoński** (wykorzystywany w Japonii).

Alfabetyzm i Analfabetyzm

- **Alfabetyzm** – określenie odnoszące się do podstawowej kompetencji człowieka polegającej na umiejętności czytania i pisania, koniecznej do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym.
  - **Wskaźnik alfabetyzmu** – określa odsetek osób w wieku 15 lat i więcej posiadających umiejętność czytania i pisania.
- **Analfabetyzm** – określenie odnoszące się do braku umiejętności czytania i pisania, ograniczającej możliwość człowieka do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym i zdobywania wykształcenia.
  - **Wskaźnik analfabetyzmu** – określa odsetek osób w wieku 15 lat i więcej nieumiejących czytać i pisać.

Analfabetyzm

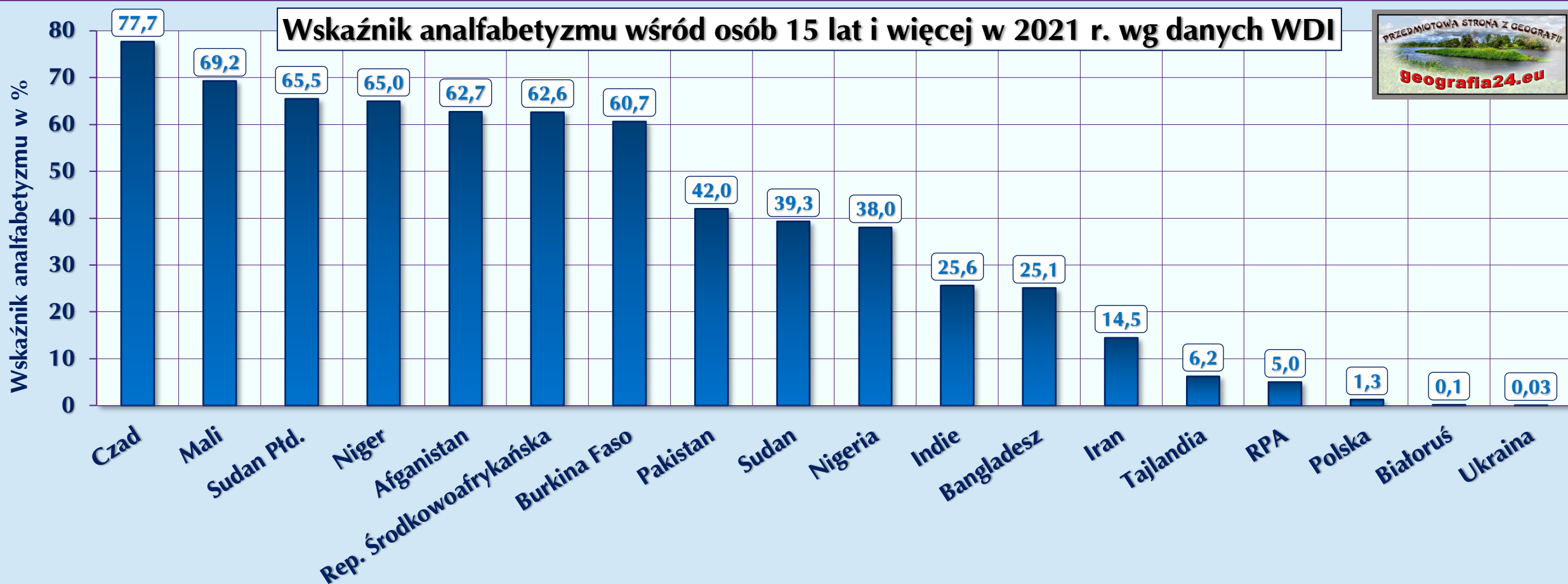
- **Analfabetyzm** jest ważnym problemem wielu krajów Afryki i Azji oraz w mniejszym stopniu Ameryki Łacińskiej.
- Na świecie około 760 mln osób w wieku 15 lat i więcej nie potrafi czytać i pisać (w 2020 roku 763 mln osób).
  - W znacznym stopniu ogranicza ich rozwój gospodarczy.
  - Wskaźnik analfabetyzmu w wielu krajach słabo rozwiniętych wynosi nawet kilkadziesiąt procent.
- Główną przyczyną tego problemu jest słaby dostęp do edukacji oraz względy kulturowe – koniecznością zajmowania się przez dzieci domem, w tym opieką młodszym rodzeństwem.

Analfabetyzm

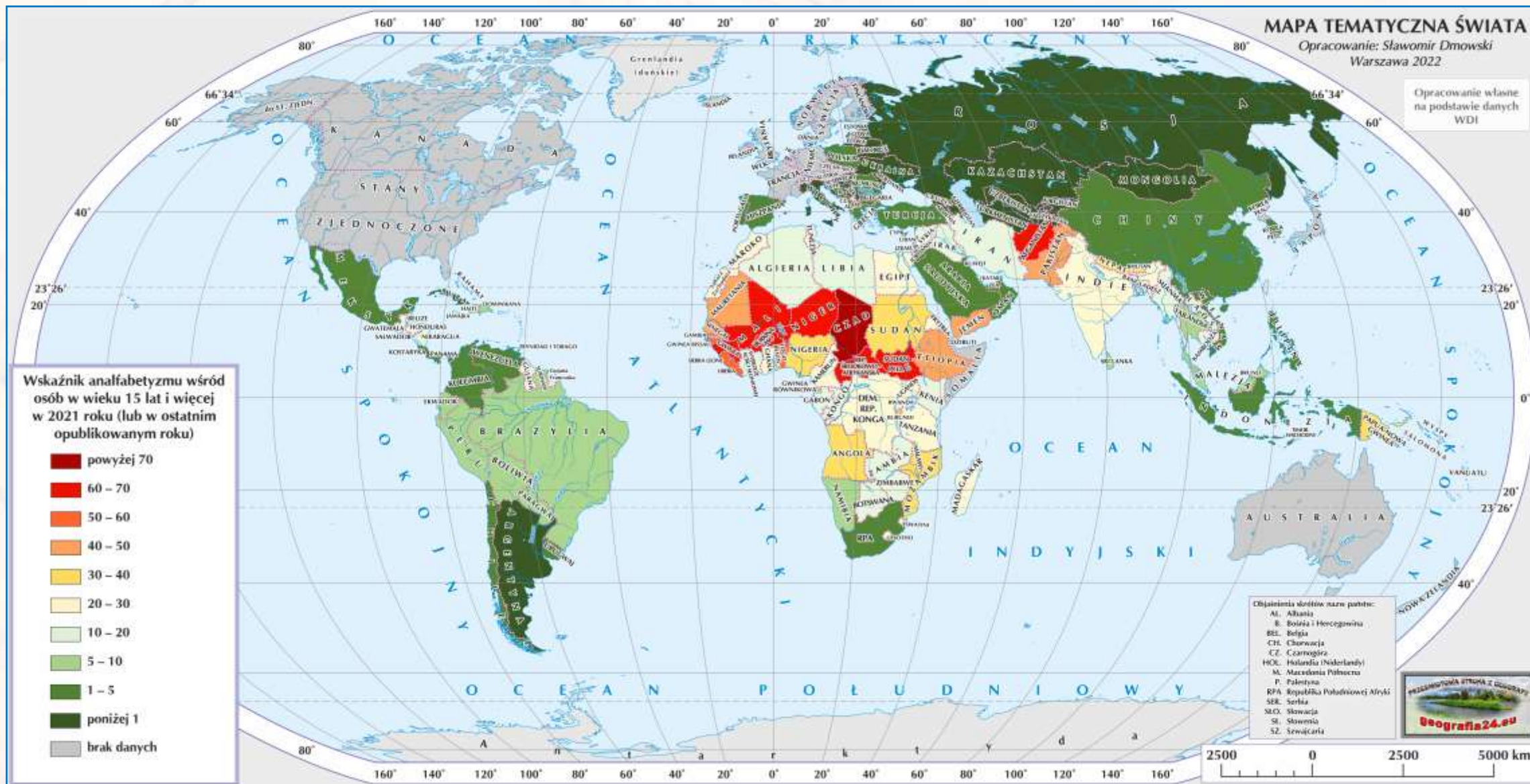
- W Afryce znaczny odsetek osób (często w niektórych krajach powyżej 30%) dalej nie potrafi czytać i pisać.
- Na przykład w Czadzie, Mali, Sudanie Południowym czytać i pisać nie potrafi ponad 65% społeczeństwa.
- Analfabetyzm dotyka częściej w tych krajach (oraz innych afrykańskich) kobiety (60%) niż mężczyzn (40%),
- Podobnie źle wypadają niektóre, szczególnie biedniejsze kraje arabskie, gdzie znacznie rzadziej także posyła się dziewczynki do szkół (lub wcześniej kończą one naukę).

Wskaźnik analfabetyzmu na świecie

- Wysokie wartości wskaźnika analfabetyzmu obserwujemy także w krajach południowej części Azji.
- W samych Indiach obecnie żyje około ćwierć miliona analfabetów (wskaźnik analfabetyzmu wynosi 25,6%).

Wskaźnik skolaryzacji brutto

- **Współczynnik skolaryzacji brutto** – relacja liczby osób uczących się na danym poziomie kształcenia (niezależnie od wieku) do liczby ludności w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania.
- I tak, **współczynnik skolaryzacji dla szkoły podstawowej** wyliczamy dzieląc liczbę wszystkich uczniów szkół podstawowych bez względu na wiek przez liczbę ludności w wieku 7-15 lat (wiek przypisany do tego poziomu).
- Wynik następnie podajemy w ujęciu procentowym.
- Współczynnik ten dobrze obrazuje poziom edukacji w danym państwie (określa powszechność nauczania).
- W jego ocenie brane są pod uwagę trzy poziomy: **podstawowy**, **ponadpodstawowy** i **wyższy**.

Wskaźnik skolaryzacji netto

→ **Współczynnik skolaryzacji netto** – relacja liczby osób w danej grupie wieku uczących się na danym poziomie kształcenia do liczby ludności w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania.

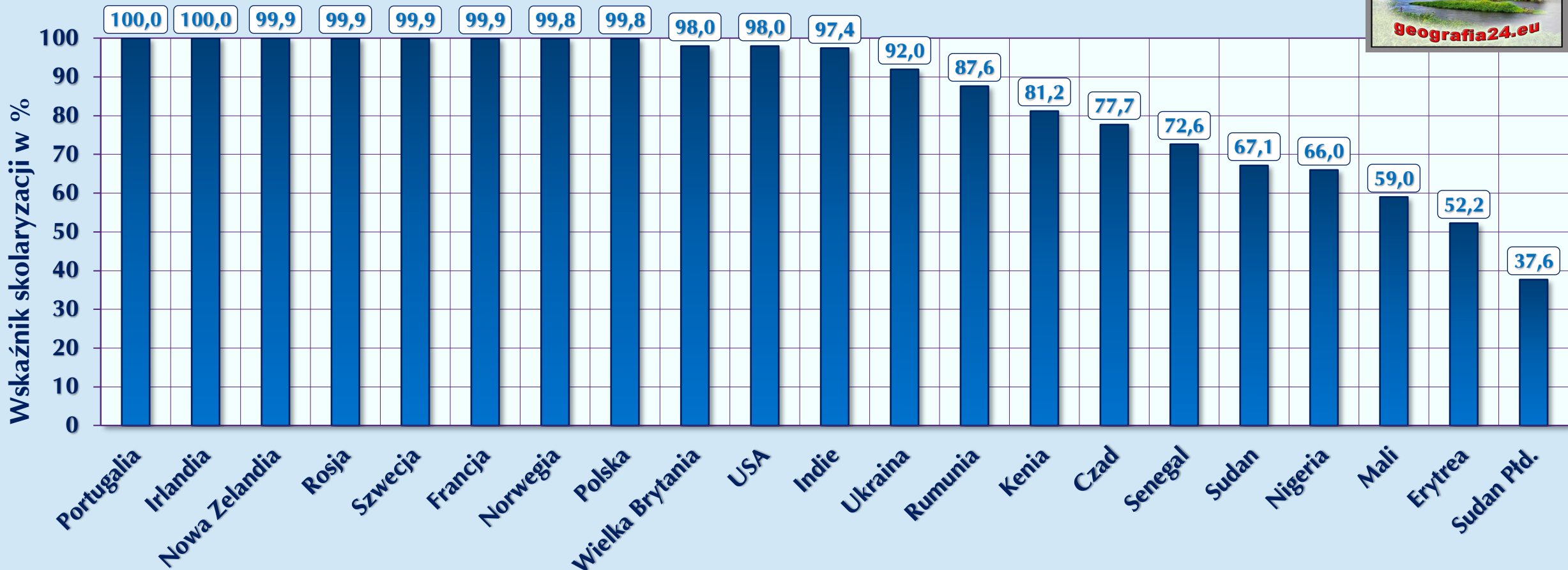

Wskaźnik skolaryzacji (netto) dla szkoły podstawowej w %

- **Na poziomie szkoły podstawowej** najniższy wskaźnik skolaryzacji występuje w Afryce Subsaharyjskiej (poza RPA).
- Nieco wyższe występują w południowej i południowo-zachodniej Azji, Afryce Północnej oraz Ameryce Środkowej.
- Średnie wartości wskaźnika skolaryzacji notowane są w Ameryce Południowej i Azji Południowo-Wschodniej.
- Najwyższe wartości występują w wysoko rozwiniętych krajach Europy, Ameryki Północnej oraz Australii i Japonii.

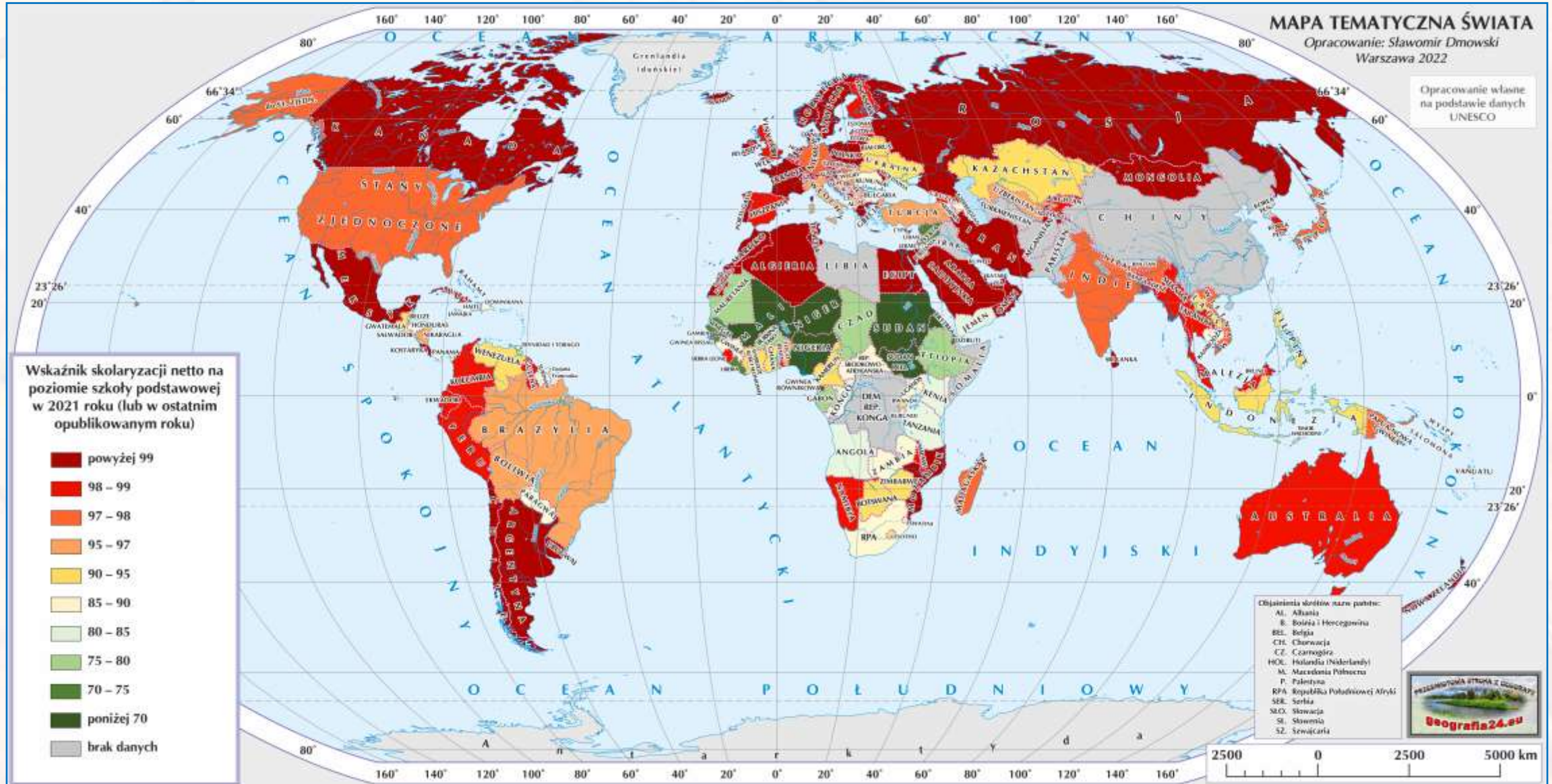
Wskaźnik skolaryzacji (netto) na poziomie szkoły podstawowej w 2021 r. wg danych UNESCO

Edukacja na poziomie podstawowym

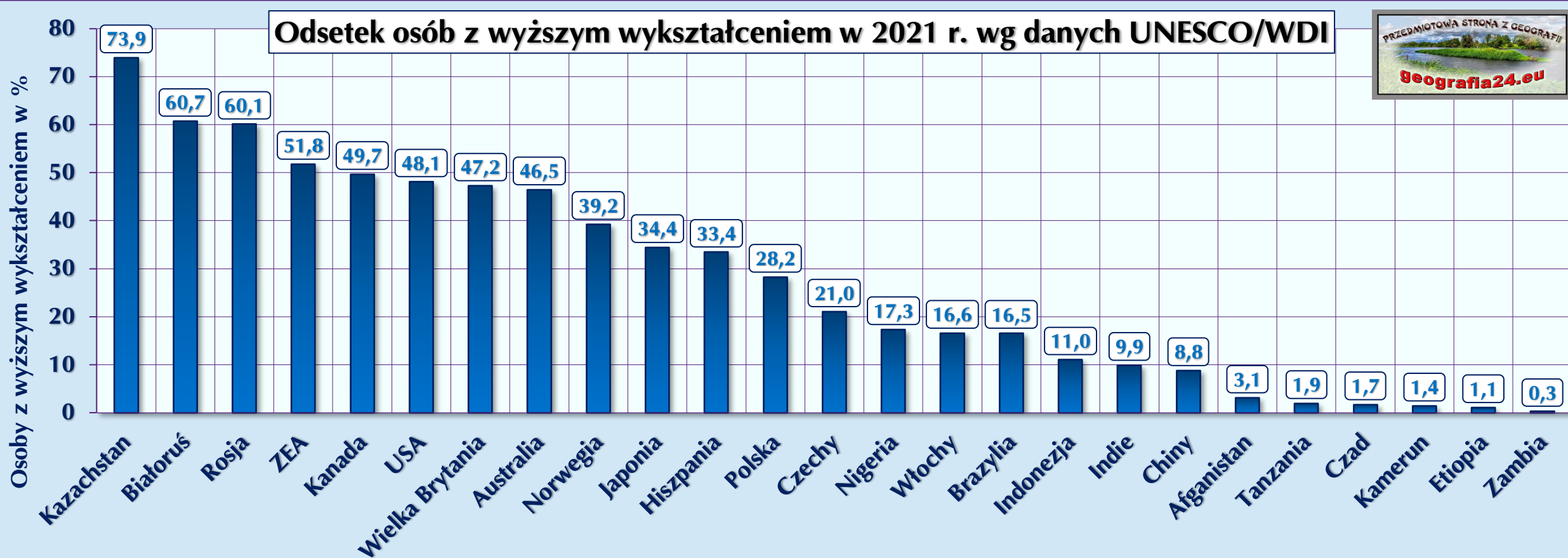
- Edukacja na poziomie podstawowym w 2021 roku określona wskaźnikiem skolaryzacji netto wyniosła około 91 %.
- Poza systemem edukacyjnym na tym poziomie znalazło się tym samym około 9% wszystkich dzieci.

Udział osób z wyższym wykształceniem w państwach świata

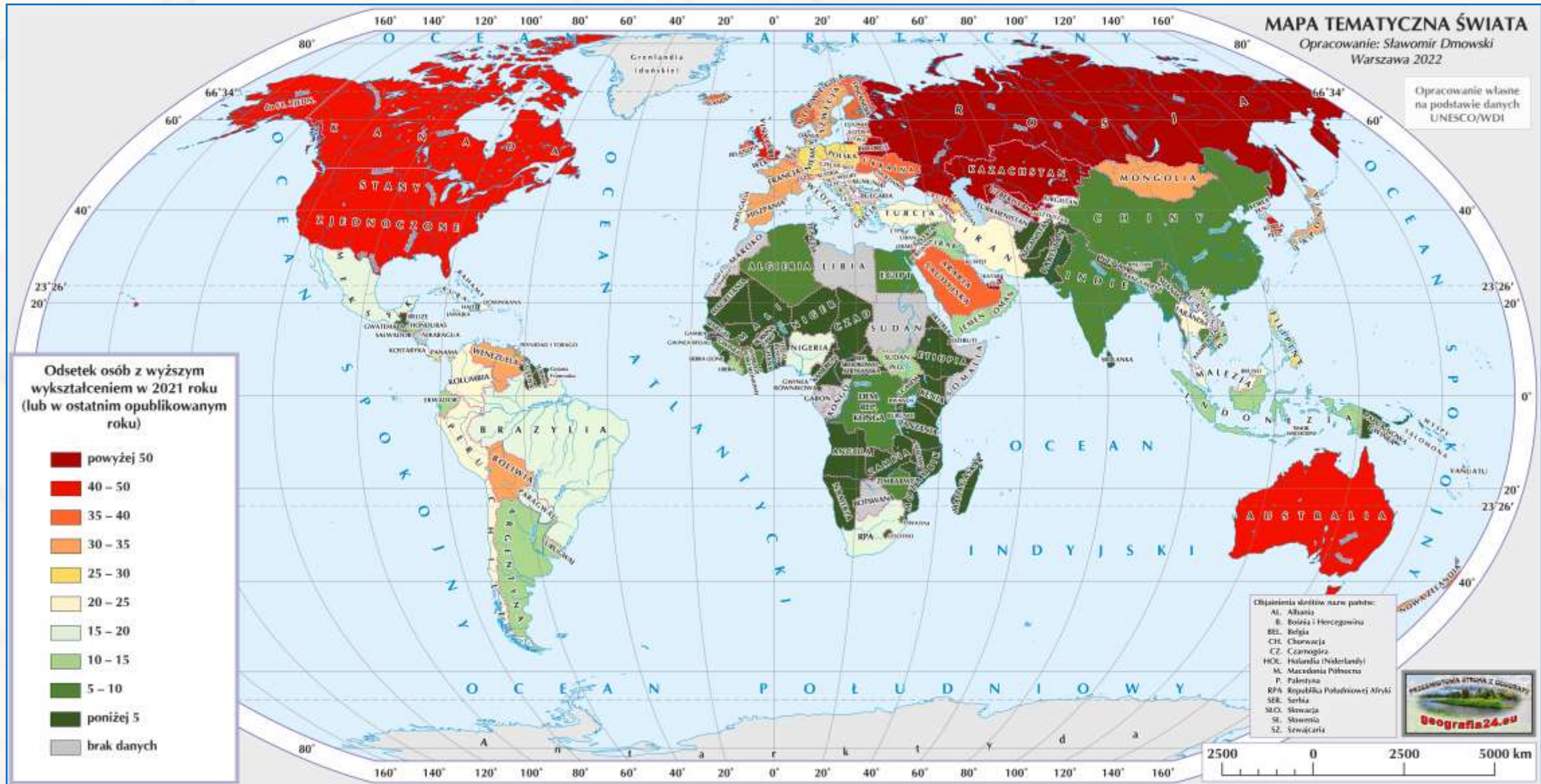
- W 2020 roku na świecie studiowało około 236 mln osób, czyli ponad dwukrotnie więcej niż w 2000 roku.
  - W tym okresie najwyższy wzrost liczby studentów nastąpił w średnio rozwiniętych państwach świata, w szczególności o dużej liczbie mieszkańców (np. Chiny, Indie, Nigeria i Brazylia).
- Najwyższy **udział osób z wyższym wykształceniem** występuje w najlepiej rozwiniętych krajach świata.
- Wraz ze wzrostem odsetka osób z wyższym wykształceniem, obserwujemy wzrost wartości współczynnika skolaryzacji (tym samy opis tego wskaźnika jest bardzo podobny).

Udział osób z wyższym wykształceniem w państwach świata

→ Najwyższy udział osób z wyższym wykształceniem występuje w Kazachstanie, Uzbekistanie, Białorusi, Rosji, ZEA, Kanadzie, Singapurze, USA, Wielkiej Brytanii, Australii, Armenii, Korei Południowej, Szwajcarii, Estonii i Norwegii.

Związek między wykształceniem ludności a rozwojem społeczno-gospodarczym kraju

- Duże wartości wskaźnika analfabetyzmu i niewielki odsetek ludności z wyższym wykształceniem bardzo niekorzystnie wpływają na funkcjonowanie gospodarek takich państw.
- Najlepiej rozwinięte państwa, stawiające na zaawansowane technologie potrzebują wykształconej kadry.
  - Brak odpowiedniej liczby takich pracowników wpływa hamująco na takie państwa.
- Zatrudnienie w działach gospodarki opartych na zaawansowanych technologiach umożliwia znacznie większe dochody (w odróżnieniu od rolnictwa i przemysłu wydobywczego, poza surowcami energetycznymi).
- Dlatego słabo rozwinięte państwa świata, nie mające odpowiedniej ilości wykształconych osób, wciąż pozostają słabo rozwinięte – to świetnie widać w przypadku analizy wskaźnika HDI dla takich państw.

KONIEC

Materiały pomocnicze do nauki
Opracowane w celach edukacyjnych (niekomercyjnych)

Opracowanie i redakcja: *Sławomir Dmowski*
Kontakt: *kontakt@geografia24.eu*

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE
- KOPIOWANIE ZABRONIONE -